

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΥΛΙΔΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΩΤΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΙ Η ΔΥΣΙΣ

Α'. Ο ΑΓΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Τὸ γεγονός τῆς ἀκουσίας ρωμαϊκῆς μεσιτεύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν.

Ἡ Ρώμη δὲν ἐκληροδότησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μόνον τὴν ἀξίωσιν τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ κόσμου, τὴν νομικὴν συνείδησιν καὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἀπετέλεσε, χωρὶς γὰρ τὸ ἐπιδιώξῃ καὶ μάλιστα ἐναντίον τῆς κρατικῆς τῆς θελήσεως τὴν γέφυραν τοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον εἰσήγαγε τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡ εἴσοδος τῆς Δύσεως εἰς τὴν ἱστορίαν συνετελέσθη καθ' ἕνα χρόνον διελύθη ἡ ἐνότῃς μεταξὺ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ, ὁ κόσμος ἀπέβαλε τὸν ἱερόν του χαρακτήρα, περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ, ἔπρεπε διὰ τοῦτο γὰρ δεσμευθῆ, παρουσιάσθη ὡς ἐνσάρκωσις τῆς ἀντιστάσεως εἰς τὸ πνεῦμα, ἔγινε διὰ τῆς ὑποταγῆς του τὸ μέσον τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, ἔχασεν ὁμῶς μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὴν ὑποκειμενικὴν του διάστασιν, ἐφ' ὅσον ἡ διαμάχη μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ μετετοπίσθη ἐντὸς τοῦ στήθους μετὰ ἀποτέλεσμα γὰρ μείνη γυμνὸς ἐκ τοῦ ὑπερβατικοῦ του στοιχείου, ἀντικείμενον μόνον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν σχεδίων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ Ρώμη διὰ τῆς μεταδόσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην κατέστησε δυνατὴν μίαν πνευματικὴν ἐπαγάντασιν ἄνευ προηγουμένου, ἡ ὁποία ἔμελλε διὰ τῆς τελικῆς τῆς φάσεως, τῆς τεχνικῆς, γὰρ μεταβάλλῃ τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου καὶ ἴσως τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὴν ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία.

Ὅσοι ὑποβάλλουν τὸ ἐρώτημα, πῶς προέκυψεν ἡ σημερινὴ τεχνικὴ, θὰ μείνουν διὰ τοῦτο χωρὶς ἀπάντησιν. Ἐὰν τὴν ἐκλάβουν ὡς συνέχειαν τῶν τεχνικῶν μεθόδων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ὑπερῆσπισε τὴν ὑπαρξίν του. Μέχρι τῶν μέσων τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος μετὰ Χρι-

στὸν ὁ χῶρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρουσιάσθη τὸ τεχνικὸν πνεῦμα, ἦτο εἰς πολλοὺς τεχνικοὺς τομείς ὑποδεέστερος ἄλλων περιοχῶν τῆς γῆς, τῆς Κίνας ἐπὶ παραδείγματι, ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν ναυτιλίαν, τὴν ὕφαντουργίαν, τὴν κατασκευὴν συνθετικῶν οὐσιῶν (χάρτης, πορσελάνη) ἢ τὴν χρῆσιν ἐκρηκτικῶν ὑλῶν. Μορφαὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς διανοήσεως, ὅπως ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Καρτέσιος, ὁ Guericke, ὁ Watt, ὁ Siemens καὶ ὁ Diesel, ἐκπροσωποῦν ἐξ ἄλλου μίαν ἀνησυχίαν, ἢ ὁποία θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ παρουσιασθῆ εἰς τὰς Ἰνδίας ἢ τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἀράβων τὸν 12ον αἰῶνα. Διὰ ποῖον λόγον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μόνον εἰς τὴν Εὐρώπην ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ διατί ἡ εὐρωπαϊκὴ τεχνικὴ ὄχι μόνον ἐφθάσεν εἰς τὸ ὕψος τῆς τεχνικῆς ἄλλων ἐποχῶν καὶ τόπων, ἀλλ' ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν τεχνικὴν παράδοσιν τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ἔκτοτε ἐνοποιεῖ καὶ κατευθύνει, θὰ τὸ διδάξῃ ἢ παρακολούθησις τῶν πνευματικῶν πραγμάτων, ἀφ' οὗ τοῦ θρησκευμοῦ, τὸ ὁποῖον προσεπάθησαν νὰ ἐκριζώσουν οἱ ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, μετὰ τὴν πολιτικὴν του ἐπικράτησιν περὶ τὴν Μεσόγειον ἐπεβλήθη πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς κυρίως ἐκ λόγων πολιτικῆς σκοπιμότητος εἰς ἔθνη ξένης παραδόσεως, ἄλλου τρόπου ζωῆς καὶ ἰδίως χωρὶς ἱστορίαν, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐρμηνεύσουν ἐνταῦθα τὴν γνωστὴν των πραγματικότητων ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ξένης ἐμπειρίας καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ εὑρεθοῦν μετὰξὺ πρακτικῶν ἀναγκῶν καὶ πνευματικῶν ὑποχρεώσεων.

Διὰ ποῖους λόγους δὲν ἠκολούθησε τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολή.

Βεβαίως ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν ἐξηπλώθη μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλ' ἐπεκράτησε κατόπιν ἀλλεπαλλήλων ἐσωτερικῶν κρίσεων (Μανιχαῖος, Ἀρειος, Ἰουλιανός, Εἰκονοκλάσται) καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ὁ ὁποῖος ὁμως, καθ' ὃν χρόνον κατεδιώκετο ὁ ἀρχαῖος κόσμος, διὰ τοῦ φορέως τῆς παραδόσεως, τοῦ κληρονομήματος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἔγινε τὸ θέατρον ὄχι μόνον τοῦ κατὰ τὸ ἡμισυ ἐξανατολισμοῦ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ βυζαντινὸς κόσμος ἔμεινε διὰ τοῦτο ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, κυρίως ὁμως συνέδεσε τὴν θρησκείαν πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς ζωῆς, οὕτως ὥστε μετὰξὺ πραγματικότητος καὶ πνευματικῆς τάξεως νὰ συναφθοῦν ἐσωτερικοὶ δεσμοί. Διὰ νὰ ἐρμηνευθῇ λοιπὸν τὸ γεγονός τῆς παρουσιάσεως τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος εἰς τὴν Δύσιν, παρ' ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, πρέπει ἐν πρώτοις νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἐνταῦθα ἡ νέα θρησκεία ἐθεμελιώθη ἐπὶ τόπου.

Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπάρχοντας ὁρους τῆς ζωῆς εἰς τὰ προβλήματα τῆς ὁποίας εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀνταπεκρίθη, ὅπως γίνεται φανερόν εἰς τὸ ταυτόχρονον πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς αἰτήμα τῆς κοινωνικῆς

ισότητος καὶ τὴν κατάφασιν τῆς ἐργασίας. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου συνέτεινεν ἐπίσης ἡ ἐπίδοσις τοῦ ποιμενικοῦ χαρακτήρος τῆς ζωῆς μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς πόλεως, οὕτως ὥστε εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἡ ἠθικὴ θρησκεία τῶν ποιμένων τῆς Ἰουδαίας νὰ κάμψῃ τὴν ἀντίστασιν τῆς μαγείας τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς καὶ νὰ θεμελιώσῃ ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὴν θεσμοφύλακα τῆς παραδόσεως πατριαρχίαν. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ νέα θρησκεία, ἐὰν εἰσῆλθεν ἐκ τῶν ἔξω, δὲν συνέβη ὁμοίως τοῦτο διὰ τῆς θελήσεως τῶν ἡγεμόνων, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες ἐπέισθησαν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ. Ἐὰν τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα ἀνεφέρθη εἰς γεγονότα, τὰ ὅποια συνετελέσθησαν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ὠμίλησεν ὁμοίως τὴν «κοινὴν» γλῶσσαν, ἐξεφράσθη δηλαδὴ διὰ τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν βιωμάτων τοῦ ζώντος κόσμου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πιστὸς τῆς Ὁρθοδοξίας ἔμεινεν ἐσωτερικῶς ἐνιαῖος καὶ ἀντὶ νὰ ἐνστερνισθῇ μίαν πρὸς τὰ πράγματα ἀσυμβίβαστον ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, κατώρθωσε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν πραγματικότητα.

Ἡ ἐρμηνεία αὕτη συνετελέσθη διὰ τῆς ἐλληνικῆς διαστάσεως, τὴν ὅποιαν διετήρησεν ὁ λόγος καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν του εἰς τὸ χριστιανικὸν δόγμα. Τοῦτο παρουσιάζεται ἰδίως εἰς τὴν θεωρητικὴν στάσιν, ἡ ἧποία ὑπέθαψε τὰς ἐριδας τῆς γνώσεως, εἰς τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ πλατωνικοῦ χωρισμοῦ τοῦ κόσμου εἰς ἐπέκεινα καὶ ἐνθάδε, ἰδίως ὁμοίως εἰς τὴν ὑποτίμησιν τῆς πράξεως, ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς, οὕτως ὥστε νὰ μείνῃ ὀλιγώτερος χρόνος διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ περισσότερος διὰ τὴν ἄσκησιν, νὰ συνδεθῇ ὁ ἄνθρωπος κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὀλιγώτερον πρὸς τὰς βιοτικὰς μερίμνας, νὰ ἐνδιαφερθῇ μὲ μεγαλυτέραν ἐπιμονὴν διὰ τὰ μετέπειτα τοῦ βίου καὶ ὀλιγώτερον διὰ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ πνευματικότης τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου ἐδημιούργησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ μέγεθος τῆς προσευχῆς καὶ ἔθεσε πρώτη τὸ βάρος τῆς θρησκείας εἰς τὴν ἀναντικατάστατον σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν μὲ κύριον ἀποτέλεσμα νὰ παταχθῇ ἡ ψυχεμπορία καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ δουλεία, τὴν ὅποιαν τελικῶς ἡ Δύσις δὲν κατώρθωσε μέχρις ἐσχάτων ν' ἀποφύγῃ. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐστράφη λοιπὸν ἡ ἐνεργητικότης πρὸς τὰ ἔξω, ἀνεπτύχθη τὸ συναίσθημα καὶ ἡ μυστικὴ ζωὴ καὶ ἐτονίσθησαν τὰ ὑπερλογικὰ στοιχεῖα τοῦ πνεύματος. Ἡ Ὁρθοδοξία δὲν περιεπλάκη διὰ τοῦτο εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκράτησε τὴν Ἐκκλησίαν μακρὰν τῶν κρατικῶν εὐθυνῶν. Ἀντὶ τῆς κρατικῆς δραστηριότητος ἐπέδωσεν εἰς τὸν ἀνατολικὸν μοναχικὸν κληρὸν μίαν ἡσυχαστικὴν διάθεσιν, ἡ ὅποια ἐξῆρε τὴν πίστιν καὶ περιώρισε τὸν ὀρθὸν λόγον διὰ μιᾶς εὐσεβείας, ἡ ὅποια συνεκράτησε τὴν αὐτοπεποίθησιν εἰς τὰ ὅρια τῆς αὐτοπροσώπου ἐσωτερικῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Θεόν, τὸν μόνον ἐντολοδότην τῆς πράξεως. Εἰς τὸν ὀρθόδοξον θεωρητικὸν βίον ἀπουσίασαν λοιπὸν οἱ χαρακτήρες τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ἐκτίμησις τῆς πρακτικῆς ζωῆς, ἡ ἐκπροσώπησις καὶ

έπομένως ή εύκολωτέρα διοικήσεις τοῦ ἀνθρώπου, ή έντασις τῶν σχέσεων μεταξύ κρατικῆς καί πνευματικῆς ἀρχῆς, ή ὀρθολογιστική τάσις καί τὸ ἐνδιαφέρον διά τὸν κόσμον, αἱ θρησκευτικαὶ προϋποθέσεις τῆς ἱστορίας διά τὴν παρουσίαν τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος.

Ἐναντίον τῆς ἀναποφεύκτου συμπαράστασεως τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν κηδεμονίαν τῆς πίστεως ἐκ μέρους τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἰδίως τῶν πρώτων αἰώνων ἔχει μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ παραδεχθῆ, ἀλλ' ἐπεχείρησε ν' ἀποτινάξῃ, ὅπουδήποτε ὑπώπτευσεν τὴν παρουσίαν της. Ἐφάνη πρὸς στιγμήν, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἑτερότης μεγαλυτέρα τῆς ἀντιθέσεως μεταξύ Χριστιανισμοῦ καί Ἑλληνισμοῦ. Ὅπου διά τοῦτο ἡ παράδοσις ἐπέμεινε, παρουσιάσθη ὡς σκάνδαλον καί ὡς πρόκλησις διά τὴν χριστιανικὴν ζωὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπεκλείσθησαν τὰ ἔγχορδα καί ἡ γλυπτικὴ ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χώρου. Ἐπρόκειτο ὁμῶς διά τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας περὶ ἐνὸς πνευματικοῦ ἀγῶνος ζωῆς καί θανάτου, ὁ ὁποῖος ἐξώθησε τοὺς πιστοὺς εἰς ἐγκληματικάς πράξεις ἐναντίον τῶν ἐλληνιζόντων χριστιανῶν, τῶν «γνωστικῶν» ἢ τῶν ἐκπροσώπων καί τῶν ἱερῶν τόπων τοῦ «παγανικοῦ» πνεύματος. Ὁ ζήλος τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐξηγεῖτο λογικῶς, ἔφθασεν μέχρι τοῦ φόνου, ὅταν χριστιανοὶ διεμέλισαν τὴν φιλόσοφον Ὑπατίαν καί μέχρι τῆς ἱστορικῆς καταστροφῆς, ὅταν ὁ πατριάρχης Θεόφιλος ἐζήτησε καί ἔλαβεν τὴν ἀδειαν ἐκ τοῦ παλατίου (391 μ.Χ.) νὰ καταστρέψῃ τὸν μεγαλύτερον τόπον προσκυνήματος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὸ Σεραπεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας καί τὴν ἀνεκτιμήτου ἀξίας βιβλιοθήκην του. Ἀργότερον εἰς Ἀθήνας ἡ Φιλοσοφικὴ σχολὴ (529 μ.Χ.) καί εἰς τὴν Ρώμην ἡ Παλατινὴ βιβλιοθήκη (600 μ.Χ.) ἐκλείσθησαν δι' αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων μὲ ἀποτέλεσμα σημαντικὸς ἀριθμὸς ἰδίως ἐλλήνων λογίων νὰ ζητήσῃ καταφύγιον καί δυνατότητα μελέτης εἰς τὸ κράτος τῶν Σασσανιδῶν. Ταυτοχρόνως τὰ ὀνόματα «Ἕλλην» καί «εἰδωλολάτρης» κατέστησαν συνώνυμα. «Πατὴρ μὲν Ἕλληνας, μητὴρ δὲ χριστιανῆς» εἶναι μία συνήθης ἐκφρασις τῶν συναξαρίων, ἀκόμη καί ἔταν ὁ πατὴρ ἦτο Σύρος ἢ Αἰγύπτιος. Ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο πνευμάτων ἀπέκτησεν ἐνωρὶς τὴν θεολογικὴν τῆς διάστασιν: «Τί τὸ κοινὸν ἔχουν αἱ Ἀθηναὶ καί τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ Ἀκαδημία καί ἡ Ἐκκλησία, οἱ αἱρετικοὶ καί οἱ χριστιανοί; Ἡ ἰδικὴ μας πνευματικὴ τάξις κατάγεται ἐκ τῆς πύλης τοῦ Σολομῶντος, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν, ὅτι πρέπει νὰ ζητῶμεν τὸν Κύριον εἰς τὴν ἀπλότητα τῆς καρδίας. Κάτω ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι κατασκευάζουν στωικὸν καί πλατωνικὸν καί διαλεκτικὸν χριστιανισμόν! Δὲν μᾶς χρειάζεται ἡ περιέργεια, ἀφ' ὅτου ἔχομεν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. οὔτε ἡ ἐρευνητικὴ διάθεσις, ἀφ' ὅτου ὑπάρχει τὸ Εὐαγγέλιον»¹.

Ὅσοι γνωρίζουν τὴν ἔκτασιν τῶν γνωστικῶν κινήματων τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ἐννοοῦν ποῖος φόβος ὑπαγορεύει τὴν πολεμικὴν τοῦ

Τερτυλλιανού. Ὅσοι ὁμοίως ἀναλογίζονται τὸ ἔργον τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν Γρηγορίων Ναζιανζηνοῦ καὶ Νύσσης καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἀντιλαμβάνονται ἐπίσης τὴν σημασίαν τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν θεωρητικὴν θεμελίωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Χωρὶς τὴν θεμελίωσιν αὐτὴν ἡ χριστιανικὴ πίστις θὰ περιορίζετο εἰς τὴν ἀφήγησιν μιᾶς ἱστορίας καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τυπικῶν πράξεων, χωρὶς νὰ δώσῃ ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα τῆς ζωῆς, χωρὶς ν' ἀποκαλύψῃ τὸν κόσμον καὶ ἰδίως χωρὶς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ φανῇ τὸ μέγεθος τῆς Χάριτος. Ἄν ὅχι ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, ὁμοίως ἡ ἔννοια καὶ τὸ ἐρώτημα, τὸ ἐπιχείρημα καὶ ὁ ἀντίλογος, ἡ πειθὴ καὶ τὸ δικανικὸν ὕψος τῆς προσευχῆς, ἀκόμη καὶ ἡ στάσις τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῆς φύσεως κατάγονται ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας ὁ φυσικὸς κόσμος ἐξακολουθεῖ διὰ τοῦτο νὰ κοσμῇ τὴν Δημιουργίαν. «Καὶ τί δεῖ πάντα καταλέγειν τὰ τῆς φύσεως θαύματα:», ἐρωτᾷ ὁ ἐπίσκοπος Κύρου Θεοδώρητος². Τὴν φυσικὴν ἐπίσης πραγματικότητα παρουσιάζει ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὡς θαυμασίαν τραπεζαρίαν, τὴν ὁποίαν ἠτοίμασεν ὁ Θεός, διὰ ν' ἀπολαύσῃ ὁ ἄνθρωπος τὰς εὐγεύστους δωρεάς του. «Ὁ πλούσιός τε καὶ πολυτελής τῆς φύσεως ἡμῶν ἐστιάτωρ παντοίοις κάλλεσι κατακοσμήσας τὴν οἴκησιν καὶ τὴν μεγάλην ταύτην καὶ παντοδαπὴν πάνδαισίαν ἐτοιμασάμενος, οὕτως εἰσάγει τὸν ἄνθρωπον, ἔργον αὐτῆς δούξ.. τὴν ἀπόλαυσιν τῶν παρόντων»³. Ἡ περὶ φύσεως ἀντίληψις τοῦ Γρηγορίου δὲν ὑπῆρξε θεδαίως ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος τῶν πρώτων αἰώνων, ὁ φυσικὸς κόσμος ἔμεινεν ὁμοίως μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἑλληνικῆς ὀντολογίας. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος σχετίζεται πρὸς τὴν φύσιν, ἡ ὁποία μόνον κατ' ἐπίφασιν ἀλλάσσει τὰς μορφὰς τῆς, ἀλλὰ κατὰ βάθος μένει πάντοτε ἡ αὐτὴ, ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰεὶ ὄν. Τὰ γεγονότα τῆς φύσεως ὑπῆρξαν καὶ εἰς τὸν ὀρθόδοξον κόσμον ὑπαινιγμοὶ τῆς ἀφθόρου πραγματικότητος, ἂν ὅχι ἀπεικασματα ὑπερβατικῶν ὀντοτήτων κατὰ τὴν πλατωνικὴν παράδοσιν, συμβολικοὶ ἐν τούτοις λόγοι ἐνὸς ἄλλου, τοῦ οὐσιώδους κόσμου, χάριν τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθη καὶ ἀγωνίζεται ὁ ἄνθρωπος.

Πτώσεις καὶ ἐξόψεις τοῦ κόσμου εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Ἐφ' ὅσον ἡ φύσις ἀπεκάλυπτε τὸν Θεόν, ἦτο εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἀξία θαυμασμοῦ. Ἐξαιρέσιν εἰς τὴν στάσιν αὐτὴν, ἡ ὁποία ἐχαρακτήρισε πλὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Ἰουδαίαν⁴, ἀπετέλεσεν ἡ ὀρφικὴ παράδοσις. Ἐντὸς τοῦ κλίματος τοῦ πρώτου λυτρωτικοῦ θρησκευύματος τῆς Ἑλλάδος ὁ κόσμος εἶχε διαιρεθῆ εἰς ἐπιφάνειαν καὶ εἰς βάθος, εἰς εὐτελεῖα καὶ εἰς ἀφθορα ὄντα. εἰς ἐνθάδε καὶ εἰς ἐπέκεινα, εἰς πλάνην καὶ εἰς ἀλήθειαν. Ἐν ὅσῳ ὁμοίως ἤκμαζεν ἡ πόλις, ἡ διάσπασις αὐτῆ τοῦ κόσμου, διὰ τῆς ὁποίας ἡ φύσις καὶ ἡ ζωὴ ἐκινούνοτο εἰς τὴν σκιάν τῶν πνευματικῶν αἰτημάτων, δὲν εὗρηκε γενικὴν ἀνταπόκρισιν. Ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ἀναστάσις, τὴν ὁποίαν ἐπέφε-

ρεν ἢ ἐπέκτασις τῆς Ρώμης ἀνέτρεψεν ἐν συνεχείᾳ τὴν βάσιν τῆς πνευματικῆς τάξεως μὲ ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον νὰ καταπέσῃ τὸ πρότυπον τῆς φυσικῆς ἁρμονίας, ἀλλὰ καὶ νὰ μετατοπισθοῦν τὰ ἐνδιαφέροντα ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πράξεως πρὸς τὴν ἐπίδειξιν τῆς θεωρητικῆς ζωῆς. Ὅσον ὀλιγωτέρους ἀνθρώπους ἐνέπνεεν ἡ θεωρία, τόσον περισσότεροι προέβαλλον ὡς ἐκπρόσωποι τῆς. Ἡ κριτικὴ στάσις ἔπαυσε νὰ ἔχῃ σημασίαν διὰ τὸν πολιτικὸν βίον, καθ' ὃν χρόνον ἐνεφανίζετο ὡς ἐπίφαισις πνευματικῆς ὑπεροχῆς. Ὅσον ὁμως περιορίζετο εἰς τοὺς τρόπους προκλήσεως ἐντυπώσεων, τόσον ὀλιγώτερον ὑπεχρέωνε τὸν φορέα τῆς καὶ ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπηυθύνετο. Ἡ «σοφία τοῦ κόσμου τούτου» παρουσιάσθη τότε ὡς «μωρία παρὰ τῷ Θεῷ»⁵, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐσημαιοῦσε μίαν μεταστροφήν τῆς γνώσεως ἐκ τοῦ λόγου πρὸς τὴν πίστιν, ἐκ τῆς φύσεως πρὸς τὴν ὑπερφυσικὴν τῆς προϋπόθεσιν. Ἡ μεταστροφή αὕτη ἐδήλωσε καθ' ἑαυτὴν μίαν ἀρνητικὴν ἀξιολόγησιν τῶν ἐπιγείων πραγμάτων. Μὲ δυσκολίαν τώρα ὁ κόσμος ἀνάγει εἰς τὸν Θεόν, ἀντιθέτως διὰ τῶν μεριμνῶν του κατακρατεῖ τὸν ἄνθρωπον μακρὰν τῆς ἀληθινῆς του ἀποστολῆς. «Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι»⁶. Παρὰ τὴν ἐπίβωσιν τῆς Ἑλλάδος ὁ κόσμος λοιπὸν ἀρχίζει νὰ χάνῃ τὴν σημασίαν του ὡς «κόσμημα» καὶ νὰ φιλοξενῇ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐμποδίζουν τὸν ἄνθρωπον ν' ἀφοσιωθῇ εἰς τὰ οὐσιώδη ἐνδιαφέροντα τῆς ζωῆς του. Ἡ λέξις «δαίμων» δὲν σημαίνει πλέον τὸν θεόν, ἀλλὰ τὸν ἀντίπαλόν του. «Κόσμος» εἶναι αὕτην τὴν φοράν μιὰ λέξις πρὸς δήλωσιν τῆς περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐκτείνεται τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπέκτασις αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε δυνατὴ. ὅπου ὁμως δὲν συνετελεῖτο, παρεμόνευε τὸ πονηρὸν πνεῦμα. Περιοχαί, τὰς ὁποίας δὲν ἠγίαζεν ἡ Ἐκκλησία, ἐθεωρήθησαν ὡς ἐγκαθιδρύματα δαιμόνων. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔθραυε τοὺς φυσικοὺς του δεσμούς, δὲν ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του ἐκ τῆς γῆς πρὸς τὸν οὐρανόν, παρέμενε αἰχμάλωτος τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον κατέλυεν ἡ πίστις. Ὁ μέγας Ἀντώνιος ἢ ὁ Συμεὼν ὁ Στυλῖτης ἐξεπροσώπησαν διὰ τοῦτο τὴν στάσιν αὕτην ἀθθεντικώτερον τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὁ ὁποῖος ἐθειώρησεν ὡς ἔργον τοῦ ἀνθρώπου «τὴν ἀπόβλαυσιν τῶν παρόντων»³.

Εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀναχωρητικῆς στάσεως δὲν συνέτεινεν ὁμως μόνον ἡ ἐκ μέρους τῶν ἀσκητικῶν πατέρων συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένη ἀποτροπὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος γέμει ἀφανῶν κινδύνων διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποχώρησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἡ καταγγελία τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος ἀπέσπασε πρῶτος τὴν φύσιν ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ μύθου, διὰ νὰ διακρίνῃ ἐντὸς τῆς τὴν ἀντίστοιχον τάξιν τοῦ πνεύματος. Τὴν πρώτην καὶ βασικὴν ἀποδαιμονοποίησιν τοῦ κόσμου ἐπέτυχε διὰ τοῦτο ἡ φυσικὴ γνώσις τῆς Ἑλλάδος. Ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ λόγου ἡ φύσις ἔχασε τὸν φοβερόν της χαρακτήρα καὶ παρουσιάσθη ὡς φορεὺς τῆς πνευματικῆς ἀξίας. Διὰ τοῦτο ἡ πολυθεία ὑπερενικήθη ἀποφασιστικῶς εἰς

τὴν Ἑλλάδα. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅμως ἀντετάχθη εἰς τὸν διασπαθισμὸν τῆς θείας δικαιοδοσίας καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις. Ἐναντίον παντοδαπῶν δαιμόνων, οἱ ὅποιοι ἐβασίλευσαν παραλλήλως διὰ μέσου τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ὅταν συνετρίβετο ἡ ἑλληνικὴ διάστασις τῆς φύσεως, ἐκηρύχθη ὁ ἀληθινὸς Θεός, ἄνευ τοῦ ὁποίου «καὶ θρῖξ ἐκ τῆς κεφαλῆς οὐ μὴ ἀπόληται»⁷. Ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τὰ «πνεύματα» παρέμειναν εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς μὲν τὴν Δύσιν κατώρθωσαν τελικῶς νὰ ἐκτοπίσουν τὸν Θεόν, εἰς δὲ τὴν Ἀνατολὴν νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὸν χῶρον τῆς θεοφανείας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ φύσις ἀνέκτα τὴν πνευματικὴν τῆς διάστασιν, διὰ νὰ μεσιτεύσῃ τὴν δόξαν καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπέδειξε τὴν ἀξίαν τῆς διὰ τῆς προσωπικῆς του ἐνσαρκώσεως.

Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν παρίστατο ὁ Θεός, ὁ ἀνθρώπος εἶδε διὰ μέσου τῆς φύσεως τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον. Εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν τὰ ὄντα διετήρησαν λοιπὸν τὸν ἀρχαῖον συμβολικὸν τῶν χαρακτήρα. Προϋπόθεσις τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ δὲν ἦτο τὴν φορὰν αὐτὴν ἢ θεωρία, ἀλλ' ἡ πίστις· τὸ σύμβολον δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὴν γνῶσιν, ἀλλ' εἰς τὴν λύτρωσιν. Σύγχρονοι ἐπισκέπται τοῦ Ἁγίου Ὁρους παρατηροῦν, ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἀντικείμενον, τόπος ἢ πράξις, τὰ ὅποια νὰ μὴ σημαίνουν διὰ τὸν ἀνατολικὸν μοναχὸν κάτι ὑψηλότερον ἐπέκεινα τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως»⁸. Τὴν στάσιν αὐτὴν ἐρμηνεύει ὁ F. Dölger ὡς κατάλοιπον τοῦ μεταγενεστέρου νεοπλατωνικοῦ πνεύματος, ἢ διαφορὰ ὅμως εἶναι ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν σύνολον εἰδώλων μιᾶς ἀληθεστέρης πραγματικότητος, ἀλλ' αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἐκφράσεών του πνευματικὴ παρουσία, ἢ ὅποια, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν εἶναι ἀναπαράστασις, ἀλλὰ δοχεῖον τοῦ πνεύματος, ἔχει μίαν τιμὴν, τὴν ὅποیان οὐδέποτε ἀπέκτησεν ὁ νεοπλατωνικὸς κόσμος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὀρθόδοξος κόσμος κερδίζει διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ τὴν πνευματικὴν του διάστασιν, ἐπειδὴ ἀγιάζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δὲν ἦτο ἐπίσης δυνατὸν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἀνθρώπον ἀντικειμενικὴν μεταχείρισιν.

Ἀπιφυλάξεις ἑλληνικῆς καὶ ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς κατὰ τῆς τεχνικῆς ἐπιτηδειότητος.

Τὸ πνευματικὸν μέγεθος τῆς φύσεως ὑπῆρξεν ὁ κύριος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον μέχρι τέλους τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολή διετήρησε γενικῶς τὴν ἀρχαίαν τεχνικὴν, ὅπως τὴν μετέδιδεν ἢ παράδοσις, διὰ νὰ δανεισθῇ ἀπὸ τῶν Νέων χρόνων καὶ ἐξῆς ἐκ τῆς Δύσεως τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος. Εἰς τοὺς πρώτους ἐν τούτοις χριστιανικοὺς αἰῶνας ἡ τεχνικὴ ἐπιτηδειότης εὗρηκεν εἰλικρινεῖς θαυμαστάς εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἐπίσκοπον ἐπὶ παραδείγματι Θεοδώρητον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἄν

Ὁρωπος δημιουργεῖ τὰς ἐκπληκτικὰς τοῦ τέχνας «θεοσδότῳ σοφίᾳ»⁹. Ὅ,τιδήποτε ἄξιον λόγου διανοεῖται ἢ ἐφευρίσκει ὁ ἄνθρωπος, μαρτυρεῖ διὰ τοῦτο τὴν θείαν πρόνοιαν. «Δῆλον γὰρ τοιγαροῦν, ὡς τούτων ἀπάντων τὴν γνῶσιν παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐδέξατο καὶ τῶν ἐπινοιῶν τὰς δυνάμεις καὶ τῶν τεχνῶν τὰς εὐρέσεις τῇ φύσει ὁ δημιουργήσας ἐγκατεβάλετο»¹⁰. Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ τεχνικὴ ἀποψις τῆς ζωῆς παρ' ὀλίγον νὰ φανῆ ἐφάμιλλος τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἦτο ἀντίθετος τῆς ἐλληνικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχε ταχθῆ ὑπὲρ τῆς θεωρίας. Ὁ ὀρθόδοξος κόσμος ἀντελήφθη βεβαίως τὸν θεωρητικὸν βίον κατ' ἄλλον τρόπον, διετήρησεν ὁμως τὴν ἐκτίμησιν τῆς καθαρῶς πνευματικῆς πράξεως. Ἡ θεωρία ἔχασεν ἴσως τὸν διαλεκτικὸν τῆς χαρακτῆρα, ἀλλὰ παρουσιάσθη ὡς διάλογος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὡς τὸ κεντρικὸν γεγονός τῆς ζωῆς. Δὲν ὑπάρχουν Ἀκαδημαῖαι καὶ Λύκεια, ὑπάρχει ὁμως τὸ διάδοχον ἴδρυμα τῆς μονῆς εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς κοινότητος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συντελεῖται παραδειγματικῶς ἡ σύνδεσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ἠκούσθη ἡ παράκλησις: «καὶ πᾶν τὸ γεῶδες καὶ ὑλικὸν φρόνημα κοίμησον», διὰ νὰ πιστευθῆ, ὅτι ἡ τεχνικὴ ἀπασχόλησις, ἐφ' ὅσον κρατεῖ τὸν ἄνθρωπον μακρὰν τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀντίθετος τοῦ θείου θελήματος. «Δὲν ἀρέσει εἰς τὸν Θεόν, ὅ,τι δὲν παρήγαγε μόνος.. Δὲν εἶναι ἐπομένως ἀγαθῆς φύσεως, ὅσα δὲν ἔπραξεν ὁ Θεός, ὁ δημιουργὸς τῆς φύσεως. Ἐὰν ἄρα δὲν εἶναι ἔργα τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνήκουν εἰς ἄλλον πλὴν τοῦ Διαβόλου»¹¹.

Κυρίως ἐν τούτοις ὁ λόγος περὶ τῆς θείας καταγωγῆς τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος ἀντετάσσετο πρὸς τὴν εὐρέως διαδεδομένην εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας ἰουδαϊκὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία ἀνήγε τὰς τεχνικὰς ἐφευρέσεις εἰς τοὺς ἀναισχύντους ἀγγέλους. Ἡ παράδοσις αὐτῆ διεφυλάχθη εἰς τὸ ἐν μέρει ἐλληνιστὶ διασωθὲν ἀπόκρυφον βιβλικὸν ἔργον «Ἐνώχ» καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ χωρίον τῆς «Γενέσεως»: «ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὧν ἐξελέγξαντο»¹², τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν: «Καὶ ἐγένετο ὅταν ἐπληθύνθησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐγεννήθησαν (αὐτοῖς) θυγατέρες ὡραῖαι καὶ καλαὶ καὶ ἐθεάσαντο αὐτὰς οἱ ἄγγελοι υἱοὶ οὐρανοῦ καὶ ἐπεθύμησαν αὐτὰς καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους· δεῦτε ἐκλεξώμεθα ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ γεννήσωμεν ἑαυτοῖς τέκνα (vi, 1 - 2) .. Καὶ ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας.. καὶ ἤρξαντο εἰσπορεύεσθαι εἰς αὐτὰς καὶ μιαινεσθαι ἐν αὐταῖς καὶ ἐδίδαξαν αὐτὰς φαρμακείας καὶ ἐπαοιδὰς καὶ ριζοτομίας καὶ τὰς βοτάνας ἐδήλωσαν αὐταῖς. Αἶδε ἐν γαστρὶ λαβοῦσαι ἐτέκοσαν γίγαντας μεγάλους ἐκ πηγῶν τρισχιλιῶν, οἵτινες κατήσθουσαν τοὺς κόπους τῶν ἀνθρώπων· ὡς δὲ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι ἐπιχορηγεῖν, οἱ γίγαντες (πρβλ. τὴν ὀρφικὴν διδασκαλίαν περὶ τιτάνιον) ἐτόλμησαν ἐπ' αὐτούς καὶ κατήσθουσαν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἤρξαν.

το ἀλλήλων τὰς σάρκας κατεσθίειν (vii, 1-4).. Ἐδίδαξαν τοὺς ἀνθρώπους Ἄζαήλ μαχαίρας ποιεῖν καὶ δπλα καὶ ἀσπίδας καὶ θώρακας [διδάγματα ἀγγέλων] καὶ ὑπέδειξαν αὐτοῖς τὰ μέταλλα καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν καὶ ψέλια καὶ κόσμους καὶ στίβεις καὶ τὸ καλλιδλέφαρον καὶ παντοίους λίθους ἐκλεκτοὺς καὶ τὰ βαφικὰ καὶ ἐγένετο ἀσέβεια πολλή καὶ ἐπόρνευσαν καὶ ἀπεπλανήθησαν καὶ ἠφρανίσθησαν ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν» (viii, 1-2)^{13*}.

Ἐξαγιασμὸς τῆς φύσεως καὶ πνευματικῆ ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπου.
Εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολήν τὴν τεχνικὴν διάθεσιν δὲν ἀνεχαίτισε μόνον ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ καταγγελία τῶν τεχνικῶν ἔργων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ κατὰ μείζονα λόγον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία ἐπέτυχε νὰ θέσῃ τὸν κόσμον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἁγίου. Τοῦτο σημαίνει κατ' ἀρχὴν μίαν κατάφασιν τῆς σωματικῆς πραγματικότητος, συγχρόνως ὁμῶς τὴν ὑποταγὴν τῆς εἰς τὴν πνευματικὴν τάξιν. Ὡς ἀπόδειξις τῆς ἀξίας τοῦ σώματος παρουσιάσθη αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ. «Γέγονε τοίνυν ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἄνθρωπος, ..ἵνα δείξῃ ἀγαθὴν τὴν ἡμῶν φύσιν παρὰ Θεοῦ κτισθεῖσαν.. τοσοῦτῳ γὰρ ταύτῃ τὸ συγγενὲς πρὸς Θεόν, ὡς καὶ δύνασθαι συνελθεῖν αὐτῷ πρὸς μίαν ὑπόστασιν»¹⁵. Ἡ ἀγαθότης τῆς φύσεως ὑπῆρξε ταυτοχρόνως προϋπόθεσις τῆς μυστικῆς ζωῆς, τῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐνωθῇ πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου ἡ ψυχὴ «γίνεται θεὸς τῇ μεθέξει τῆς θείας χάριτος, (τοῦ σώματος) συνθεωθέντος αὐτῇ κατὰ τὴν ἀναλογουσαν αὐτῷ μέθεξιν τῆς θεώσεως»¹⁶. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐγκεῖται ἡ διαφορὰ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐκ τῆς ἄπω Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀρνεῖται τὴν ὕλην καὶ διδάσκει τὴν ἐκμηδένισίν τῆς χάριν τῆς σωτηρίας. Ἡ Δύσις ἐζήτησε τελικῶς τὴν σωτηρίαν εἰς τὸν κόσμον, ὅπως ἡ Κίνα καὶ αἱ Ἰνδαὶ εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ κόσμου. Μόνον ὁ ἄνθρωπος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως προσεπάθησε νὰ ἀγιασῇ τὸν κόσμον, ὅχι νὰ λατρεύσῃ οὔτε νὰ ἐκμηδενίσῃ, ἀλλὰ νὰ μετουσιώσῃ τὴν ὕλην εἰς πνεῦμα.

Ἴσως μάλιστα ὁ ἀγιασμὸς τῆς φύσεως διὰ τοῦ μυστικοῦ πνεύματος συνετέλεσεν εἰς τὴν ἄρσιν τῆς διαρχίας τοῦ κόσμου, εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τῆς παλαιᾶς παραδόσεως, ἡ ὁποία δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ Ζωροάστρου νὰ τέμνῃ τὴν ὑπερφυσικὴν ἀρχὴν, νὰ ἐμφανίζῃ τὴν φύσιν ὡς πεδῖον ἀνταγωνισμοῦ δύο θεοτήτων, αἱ ὁποῖαι κατώρθωσαν εἰς τὴν Δύσιν νὰ διχάσουν τὸν ἄνθρωπον

* Ἡ Π. Διαθήκη ἐπίσης θεωρεῖ ὡς καταγομένους ἐκ τοῦ δολοφόνου τοῦ Ἄβελ τοὺς πρῶτους τεχνίτας, τὸν Ἰωβὲλ (εἰς τὸς ἦν ὁ πατὴρ οἰκούντων ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων), τὸν Ἰουβάλ (εἰς τὸς ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν) καὶ τὸν Θοβέλ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν Γραφὴν ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος εσφυροκόπος, χαλκεὺς χαλκοῦ καὶ σιδήρου»¹⁴.

καὶ τελικῶς νὰ μετατοπίσουν τὴν ἀντιδικίαν ἐκ τοῦ ἔξω κόσμου εἰς τὸ στήθος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μάχονται κατὰ τὴν περίφημον ἔκφρασιν «δύο ψυχαί»¹⁷. Ἡ σημασία τῆς διαρχίας αὐτῆς διὰ τὴν πνευματικὴν μοῖραν τῆς Εὐρώπης θὰ τονισθῆ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ κεφαλαίου. Ἐνταῦθα μόνον πρέπει νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὸ τέλος ἐνίκησε τὴν περσικὴν παράδοσιν καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου. Ἡ φύσις παρεχώρησε θεβαίως θέσιν εἰς τὰ δαιμονικὰ στοιχεῖα, τὸ πνεῦμα ὁμῶς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἀπλῆς παρουσίας τοῦ ἐξετόπισε τὴν σατανικὴν ἐξουσίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀνατολή δὲν προσέφυγεν εἰς τὸ ἔγκλημα διὰ τὴν νίκην τῆς ὀρθῆς πίστεως*. Ἡ Ὁρθοδοξία δὲν ἐγνώρισε τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν, διότι ὑπέταξε πνευματικῶς τὸν Διάβολον. Ὅπου ἐπνευσε ἡ πίστις, ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος συνεκράτησαν τὴν θησκευτικὴν τῶν ἐνότητων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δύσιν καθαρῶς πνευματικὸς πολιτισμὸς. Τὸ ἀπόσπασμα μιᾶς βυζαντινῆς εἰκόνας θὰ εἶναι μία τμηματικὴ παράστασις τῆς πνευματικῆς μετουσιώσεως τοῦ κόσμου· τὸ ἀπόσπασμα μιᾶς μεσαιωνικῆς ἀγιογραφίας πιθανὸν νὰ ἐπαναλαμβάνη ἀπλῶς τὴν φύσιν. Διὰ τοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος δὲν εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸ Ἅγιον, ἀλλὰ κόσμος καὶ ἄνθρωπος ἐξηγιάσθησαν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὄχι μόνον ἡ πραγματικότης καὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὔτε ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἐδιχάσθη εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Δύσιν, διότι ἐκεῖ ἡ Ἐκκλησία, παρὰ τὰς ἐπιφάσεις, τελικῶς δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον, διὰ τὸ ὁποῖον τὸν προώριζε.

Πῶς ὑπερέβηκε τὸ Βυζάντιον τὴν ἀντίθεσιν Ἐκκλησίας καὶ κράτους.

Μετὰ τὴν πνευματικὴν κρίσιν τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ὅποτε παρουσιάσθησαν ἡγέται τῆς Ἐκκλησίας πρόθυμοι νὰ θυσιάσουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους χάριν τῆς πίστεως, εἰς τὴν ὑπὸ γένεσιν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ἐπεφυλάχθη ἡ ἀνατολικὴ ἱερότης τῆς μοναρχίας. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὸν ἰσχυρὸν δυϊσμὸν τῶν πρώτων χρόνων, τὴν ἀντιπαράθεσιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τῆς ἐπιγείου καὶ τῆς θείας Ἱερουσαλήμ, τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, θὰ γίνῃ φανερόν, ὅτι ἡ παρουσίας ἀνδρῶν, ὅπως ὁ Εὐσέβιος, οἱ ὁποῖοι διέκριναν εἰς τὸ παρὸν τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ παρελθόντος· εἰς τὴν ἐπίγειον τὴν θείαν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν Πολιτείαν τὴν δικαίωσιν τῆς

* Τὴν δύναμιν τῆς πίστεως παρουσιάζει χαρακτηριστικῶς τὸ κείμενον τοῦ «Μεγάλου σχήματος», τοῦ κεντητοῦ ὄρασιου, τὸ ὁποῖον δίδεται μέχρι σήμερον εἰς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, οἱ ὁποῖοι διάγουν ἀδστηρῶς ἀσκητικὴν ζωὴν: «Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾶ/ Τετμημένον Τρόπαιον Δαιμόνων Φορικη/.. Ἐωσφόρος Ἐπεσεν Εὐδήκαμέν Ἐδὲμ/ Φῶς Χριστοῦ Φαίνει Πᾶσι/ Δύναμις Μοναχοῦ».

Ἐκκλησίας, δὲν ἐσήμαινε μόνον ἄρνησιν τῶν χιλιαστικῶν προσδοκιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐτράφησαν πνευματικῶς οἱ πρῶτοι αἰῶνες, ἀλλὰ ταυτοχρόνως, μετὰ τὴν πρώτην ἀναταραχὴν, τὴν συνέχειαν μιᾶς παραδόσεως τόσοῦ παλαιᾶς, ὅσον σχεδὸν καὶ ὁ πολιτισμὸς.

Ἐν ὧσιν ἀντετάσσεται διὰ παντὸς μέσου εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ κράτος παρουσιάσθη εἰς τὴν ἀγριότητα, τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν πολιτικὴν του σκοπιμότητα ὡς ἐνσάρκωσις ἐκείνης τῆς τάξεως, ἡ ὁποία κατηγωνίζετο τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Χριστιανὸς τυχαίως μόνον ἐφέρετο ὡς ὑπήκοος τοῦ κράτους, ἦτο τρόπον τινὰ ὁ αἰχμάλωτός του, οὐσιαστικῶς ὁμοίως διὰ τῆς βαπτίσεως ἐλάμβανε τὸ χρίσμα τῆς ἰθαγενείας τοῦ οὐρανοῦ. Ἀνήκεν εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἦτο ἕρμαιον τῆς «Βαβυλῶνος», τῶν ἀρχῶν τοῦ φθαρτοῦ καὶ ἀσεβοῦς κόσμου. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀνατολικὰς μυθολογίας, ὁ Χριστιανισμὸς ἠθέλησε νὰ στηριχθῆ ἐπὶ ἐνὸς ἱστορικοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε λήξει, ἀλλ' εὕρισκετο ἐν ἐξελίξει, μέχρις ὅτου συντελεσθῆ διὰ τῆς ἐν δόξῃ ἐπαυόδου τοῦ σταυρωθέντος Θεοῦ. Μέχρις ὅτου συμβῆ τὸ ἀναμενόμενον γεγονός ὡς ἐπισφράγισις τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τῆς λυτρώσεως, μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, ὁ Χριστιανὸς ἀνήκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἀποστολικὴν κοινότητα, τὴν ὁποίαν ἰδρυσεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς πίστεως. Ἀσφαλῶς ἡ Ἐκκλησία δὲν ἦτο ἡ ἐκπλήρωσις τῆς θείας ὑποσχέσεως, ἀλλ' ἡ οὐσιώδης ἔκφρασις τῆς. Ἐν τούτοις ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐσήμαινεν ἤδη τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. «Καὶ τώρα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹⁸. Ὅσοι ἐβαπτίζοντο εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐγίνοντο ἐπομένως πολῖται τῆς οὐρανίας πατρίδος. Ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἔπνεε πατριωτικὸν πνεῦμα, ὑπῆρχον ἀρχαὶ παράλληλοι πρὸς τὰς κρατικάς, ὑποχρεώσεις καὶ καθήκοντα, ἐλπίδες καὶ πράξεις ἀσχετοὶ ὧσιν ἐχαρακτήριζον τὸ πολιτικὸν κράτος. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ οἱ μαχητικοὶ πατέρες ἐπέστησαν μὲ ἀυστηρότητα τὴν προσοχὴν τοῦ Χριστιανοῦ: «Ἄλλ' αἱ ἰδικαί σου ἀρχαὶ καὶ ὁ ἰδικός σου ἄρχων καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ κλήρου εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.. Εἶσαι ξένος ἐντὸς τοῦ κόσμου αὐτοῦ καὶ πολίτης τῆς ὑψίστης Ἱερουσαλήμ»¹⁹. Τὴν νέαν ἰθαγένειαν εἶχεν ἤδη κηρύξει ὁ Παῦλος: «Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει»²⁰.

Ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐξῆς ὁ δυϊσμὸς αὐτὸς χάνει τὴν ὀξύτητά του. Ἀμέσως ἀρχίζει ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς νέας Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ περίεργον ὁμοίως εἶναι, ὅτι ἡ οἰκοδομὴ τῆς δὲν ἔχει πλέον μεταφορικὴν σημασίαν, ἀλλ' εἶναι ἡ συγκεκριμένη κατασκευὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. «Ὅπως ἡ προφητευθεῖσα καινὴ Ἱερουσαλήμ ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ὑκοδόμητο:.. Ἡ νέα κατεσκευάζεται Ἱερουσαλήμ, ἀντιπρόσωπος τῆς πάλαι βοιωμένη, ἡ μετὰ τὴν μυριοκτόνον μαιφονίαν ἐρημίας ἐπ' ἔσχατα περιτραπείσα, δίκην ἔτισε συσσεβῶν οἰκητόρων. Ταύτη δ' οὖν ἀντικρὺς βασιλεὺς τὴν κατὰ τοῦ θανάτου σωτήριον νίκην πλουσίαις καὶ διαφιλέ-

σιν ανύψου φιλοτιμίας, τάχα που ταύτην ούσαν τήν διά τῶν προφητικῶν θε-
σπισμάτων κεκηρυγμένων καινήν και νέαν Ἱερουσαλήμ.. Τοῦτο μὲν οὖν ὡσα-
νεί τοῦ παντός κεφαλήν, ἐξαιρέτοις κίοσι, κόσμῳ τε πλείστῳ κατεποίκιλλεν ἡ
βασιλέως φιλοτιμία, παντίοις καλλωπίσμασιν καταφαιδρύνουσα»²¹. Ὅτι ὁ ἐν-
θουσιασμός τοῦ Ἐὐσεβίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπλή κολα-
κεία ἐνός συγγραφέως τροφίμου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ἀποδεικνύεται ἐν συνε-
χείᾳ ὑπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ θεοκρατικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἴσχυσεν εἰς
τὴν ἀνατολικὴν περιφέρειαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ βυζαντινὸς αὐ-
τοκράτωρ, ὁ ὁποῖος ὤριζε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡγεσίαν και τοῦ ὁποῖου τὴν
στολήν φέρουν σήμερον οἱ ἐπίσκοποι, περιεβάλλετο τὴν θεῖαν εὐδοκίαν και
ἐνεσάρκωνε τὰς προθέσεις και τοῦ κράτους και τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐβλε-
πεν εἰς τὸ πρόσωπόν του, παρ' ὅτι ἐπανειλημμένως ἡ συμπεριφορά του τὴν
ἀπεγοήτευε, τὸν ἐλέφθεοῦ ἐγγυητὴν τῆς θείας ἀποστολῆς τῆς. Καθ' ὅλην
τὴν διάρκειαν τοῦ Βυζαντίου κράτος και Ἐκκλησία συνειργάσθησαν και αἱ
φυσικαὶ των διαφοραὶ ὑπερενικήθησαν. Εἰς τὰς ἐκστρατείας τῆς αὐτοκρατο-
ρίας κατὰ τῆς Περσίας ἢ τὴν ἀμυνάν τῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συμμε-
τέχει και ἡ θεία τάξις, ἡ ὁποία κατὰ τὴν παράδοσιν ἀνήρπασε τὸν τελευ-
ταῖον «ὑπὲρ πίστεως και πατρίδος» ἀγωνιζόμενον βασιλέα, διὰ νὰ τὸν ἐνθρο-
νίσῃ, ὅταν ἡ ἀνάκτησις τῆς Πόλεως ἐπισφραγίσῃ τὴν ἐλπίζομένην βυζαντινὴν
ἐνότητα τοῦ κράτους και τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς πολιτι-
κῆς και τῆς θρησκευτικῆς συναφείας, τὴν ὁποίαν ἐπέτυχε και ὑπερήσπισε τὸ
Βυζάντιον και ἡ ὁποία ἐπέζησε τῆς πτώσεώς του, ὀνομάζεται «ἐλληνοχρι-
στιανικὸς πολιτισμός».

Β'. Ο ΔΙΧΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

**Ἐκταγωγή τῆς διαμάχης πολιτείας και κλήρου, τῆς ἀδυναμίας
τῆς Δύσεως νὰ συνθέσῃ τὴν ζωὴν και τὴν πίστιν.**

Ἐνῶ ἡ Ἀνατολή κατῶρθωσε διὰ τῆς πίστεως νὰ μορφώσῃ τὴν ζωὴν, διὰ τοῦ
πνεύματος τῆς θρησκείας νὰ δικαιολογήσῃ ἐκ τῶν ἔσω τὴν πρᾶξιν και νὰ δια-
τηρήσῃ τὴν σύνθεσιν αὐτὴν τῆς θείας και τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως διὰ μέσου
τῶν ἑκατονταετιῶν και τῶν χιλιετηρίδων, ἡ Δύσις ὀφείλει εἰς τὴν διάστασιν
τοῦ πραγματικοῦ και τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου τὸν ἱστορικὸν της χαρακτήρα.
Ἡ διάστασις αὐτὴ ἀντικατωπτρίσθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν ἀντιδικίαν μετα-
ξὺ κλήρου και πολιτείας. Βεβαίως μέχρι σήμερον ἢ τοῦλάχιστον μέχρι τῆς
Μεταρρυθμίσεως ὑπετέθη ὡς κεφαλή τοῦ δυτικοῦ κόσμου ὁ Πάπας, ἐν τού-
τοις και ὅταν ἀκόμη ὁ ἐπιτόπιος μονάρχης ἐδίδεν ἐπισήμους ὑποσχέσεις ὑπο-
ταγῆς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐθεντίαν, ἡ ὑποτελεία δὲν ἐσήμαινε σύμπνοι-
αν, πολὺ ὀλιγώτερον οὐσιαστικὴν μεταβολὴν τοῦ τρόπου τῆς σκέψεως και τῆς
ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὸ παράλληλον καθεστώς. Ἡ διαμάχη μεταξὺ πο-